50-ТЫ ЧЫЛГА ЧЕДИР 128 ХОНУК АРТКАН

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди Соведининн болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

1967 ч. ИЮЛЬ 4 ВТОРНИК № 156 (6793).

Өртээ 2 көп.

Н. В. Подгорный Дамаскыда

ДАМАСК. (СЭТА). СЭКП ТК-ныҢ ПолитбюрозунуҢ кежигүнү, ССРЭ-ниҢ Дээди СоведининҢ ПрезидиумунуҢ Даргазы Н. В. Подгорный Сирия Араб РеспубликаныҢ күрүне баштыны Нуреддин АтасиниҢ болгаш САР-ныҢ чазаанын чалаанын ёзугаар найыралдыҢ аян-чоруун кылып, Дамаскыда чеде берген.

ДАМАСК. (СЭТА). Июль 2-де ССРЭ-ниҢ Дээди СоведининҢ ПрезидиумунуҢ Даргазы Н. В. Подгорный Сирия Араб РеспубликаныҢ күрүне баштыны Н. Атаси-биле беседазын үргүлчүлээн болгаш аная баштайгы ужуражыышкын үеазинде көөрүн өгелээн айтырыгларны чугаалашкан.

Беседалар ак сеткилдиг, найыралчы байдалга эрткен.

А. Н. КОСЫГИН ПАРИЖКЕ ЧОРААН

ПАРИЖ. (СЭТА). КНО-нуН Кол Ассамблеязының тускай онза сессиязындан Москваже чаныП кел чорааш, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелининҢ Даргазы А. Н. Косыгин Парижке тур үеде доктаагаН, Француз республиканыҢ президентизи Шарль де Голль-биле ужуражкан болгаш оон-биле найыралчы беседа кылган.

КОЛЛЕКТИВ БОЛГАШ КИЖИ

— Ниити ажыл-херекти чорудары-биле кызыгаарлаттынгаш, тус-тус кижилерни эскербейн баар чоруп биске тургулаар. Ол канчап-даа таарышпас. Кижи бүрүзүн эки билир, оон негелде хереглелдерин кичээнгейлиг көөр, оон аргаларын болгаш талантызын хөгжүдер, четпес аажы-чаңын чогуур үеазинде эдер херек. Биске Рая Көк-ыс чурум үреп, эш-өөрү-биле эп-найырал чок, ажылынга харыысалга чокталып турган. КоллективтиҢ кежигүнү кижиниҢ ол чазыгларын эдери, оон-биле тускай ажылды чорудары чугула апарган. Көк-кыстың боду-биле эш-хуузунуҢ беседазын кылып, «сээҢ мооҢ канчап-даа таарышпас аажы-дыр» деп, аная бүзүредип сургаан-даа бис. «Чурум деп чүл, ажылга харыысалга деп чүл?» дээр дугайын хуралга база чугаалашкаш, Көк-кысты шыңгыы шүгүмчүлеп, шуут-ла билиндирген бис. Ол ам коллективтиҢ эҢ дээре кижилериниҢ бирээзи апарган, ферманыҢ мурнакчы саанчыларының одуруунда кирген. Көк-кыс СЭКП кежигүнүнүҢ кандидадынга, оон соонда — партия кежигүнүнге кирген. Кижиге коллективтиг салдар чедириишкининиҢ түүнелиындыг болган...

Бо болза Таңды районда «КоммунизмиҢ херели» колхозтуҢ Могай сүт-бараан фермазында партия эге организациязының секретары эш Чамбалдың чугаазы-дыр. Хөй-ниитиниҢ санал-оналы, оон күжү — ол дээрге ким-даа, чүү-даа удурланып шыдавас күш болуп турар деп ол бадыткаан. Кижилерни кижизидериниҢ херээнге ол санал-оналды, күштү шын ажыглап турарының бир чижээн оон көргүскени бо.

Коллектив амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының өйү келген айтырыгларын ниити хуралдарга чугаалажып көөру кижи бүрүзүнүҢ идепкейин көдүрер, ниитиниҢ херээ дээш харыысалгага оларны чаңчыктырар, боттарының ажаы-чаңының дугайында тус-тус кижилерни бодандырар, четпестерни чайладырынче оларны углап-шиглээр дээрзин практика бадыткап турары бо-дур.

Ёзулуг совет коллектив кандыг болурул, кижилерниҢ ёзулуг кижизидинчизи ролюн ол кандыг байдалдарда күүседип шыдаарын?

Совет ниитилелдиҢ кеззэ болур социалистиг коллектив дугайында чугаа — чугула айтырыгларның бирээзи. КежигүннериниҢ сорулгаларының, чүткүлдериниҢ чаңгыс эптии болгаш мораль-политиктиг бедик мөзүлүү, организастыы, медерелдиг чурумнуу, Коммунистиг партияның политиказын боттандырар дээш идепкейлиг ажыл-чорудулга, ажылга-даа, амыдыралга-даа эш-хуу ёзузу, бот-боттарынга дузалажылга, кижилерниҢ аразында харылзаага ынакшылдыг чоруу, кичээнгей, биче сеткил болгаш еске-даа ол мөзүлүг шынар демдектер совет коллектив бүрүзүнге сиҢниккен турар ужурлуг. Ындыг шынарлар коллективке ала-чайгаар тургустуна бербес. Ону коммунистериҢ, партия организацияның ныызыман болгаш бүгү талалыг ажыл-чорудулгазы-биле чедип алыр. Хамыктың мурнунда, ажылчы чоннарның хөй-ниитиниҢ организацияларының, эки-тура наттыжыышкыннарының — профэвилел, комсомол, херээженнер, спорт болгар күш-культура организацияларының, культура-чырыдыышкын албан черлериниҢ ажылын эжижитиен тудум-на, коллектив улам быжыг, оон ажыл, амыдыралы улам солун, кижилерге кижизидичи салдары улам күүштүг болур. Ынчангаш оларның бот-тывынгыр чоруун, инициативазын болгаш бот-идепкейин хөгжүдер талазы-биле Өөр районнуҢ «Кызыл тук» колхозунуҢ партия организациязы эки ажылдап турар.

Коммунистиг аажы-чаңның бедик принциптери кижи бүрүзүнүҢ медерелинге бадыткаттынган турарын чедип алыры — партия организациязының чугула сорулгаларының бирээзи. Маңаа база-ла коммунистериҢ хууда үлегери шиитпирлиг ужур-дузалыг. Республика типографиязының коммунистери коммунистиг аажы-чаңны сагыыр талазы-биле бүгү ажылчыннарга үлегерлиг болуп, бедик моральдыг мөзүг-шынарын көргүзүп келгеннер. Парторганизация секретары эш Горбунова боду аная ажылчын болбушаан, коллективти үлегерлиг башкарып, ажылчыннарга чаагай салдарны чедирип турар. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүҢ чаңчылы бо коллективте эки быжыглаттынган.

Дайынчы, найыралдыг, коммунистиг ёзу-биле тургустунган бо коллективти бүгү республика билир. КоллективизмниҢ ёзузунга кижизидилге ажылы мында эки тургустунган чүве төлээде, ук коллективтиҢ амыдыралы солун болгаш утка-шынарлыг болуп турар. Кижизидилге ажылын чорудары ийи-чаңгыс кижиниҢ херээ эвес, а бүгү коллективтиҢ хүлээлгези дээр чаңчыл мында доктаатты-нган. «Кижи кижиге өөрүн, эш болгаш ажыдуңма» деп принцип мында аная-ла лозуҢ эвес а амыдыралдың хажыдып болбас хоойлузу апарган.

Совет кижилерни коллективизмниҢ ёзузунга кижизидеринге боттарының күүнүн парторганизация, бүгү коммунистер харамнанмас ужурлуг. Сорулга болза кижиниҢ хууда үлегерин болгаш чүткүлдерин бүгү хемчегбиле хөгжүтпүшаан, оларны коллективке бараан болдуруп, ниити херектиҢ эрге-ажыктарынга, коммунистиг тургузуушкинниҢ практиктиг сорулгаларын шиитпирлээринге чагыртып билир ыылдыр кижизидери болур. Арагалаашкын, хулиганнаашкын, ажылга, амыдыралга болгаш өг-бүлезинге салдынчак чорук дег хоралыг чаңчылдарның бары коллективти кошкадыр, кижилерни башкаландырар, оларның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин кудуладыр. ЭргининиҢ шак ындыг артыышкыннары бисте бары чажыт эвес. Ол артыышкыннар-биле демиселче хөй-ниитини, бүгү коллективти угландырар херек.

Хуралга хөй-ниитиниҢ санал-оналы, эш-хуузунуҢ чугаалажып көрүүшкүнү, коммунистиг моральга дүүшпес аажы-чаңчылдарны чидии-биле шүгүмчүлээри — кижиге хөй-ниитиниҢ салдар чедириишкини ол. Оон ыңай, политиктиг агитация — аас агитациязын болгаш кеску агитацияны күштелдирери, клубтарны болгаш библиотекаларны организастыг чоруктүҢ, кижизидилгениҢ ажылынга болур чогууру-биле ажыглаары чугула. КоллективтиҢ сырый каттыжылгазы болгаш үлегерлиг ажыл-чорудулгазы удуртукчудан база улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш коллективти башкарып билириҢге, ажылдың стилинге болгаш методунга удуртукчуну өөредири, аная бүгү тала-биле дузалаары — партия организациязының чугула херээ.

Партия организациялары социалистиг коллективизмни бистиҢ амыдыралывыска улам ыңай нептередир ажылды хүн бүрү дээштиг болгаш сорулгаже угландыр чорудар хүлээлгелиг.

МОСКВАНЫҢ ПАРТИЯ АКТИВИНИҢ ХУРАЛЫ

МОСКВА. (СЭТА). КремльдиҢ Улуг ордузунга Москва хоорайның партия организациязының активиниҢ хуралы болуп эрткен.

Хуралдың хүндүлүг президиумунга СЭКП ТК-ныҢ ПолитбюрозунуҢ составын соңгаан.

СЭКП ТК-ныҢ ПолитбюрозунуҢ кежигүнүнге кандидат, СЭКП-ниҢ Москва хооркомунуҢ бирги секретары В. В. Гришин «СЭКП ТК-ныҢ июнь (1967 чыл) ПленумунуҢ түүнелдери болгаш Москва хоорайның партия организациязының сорулгаларының дугайы» деп илеткелди кылган.

Хуралдың киржикчилери партияның Төп КомитединиҢ ПленумунуҢ ажылын бүрүү-биле үүлдүгүнүп, оон доктаалдарын чайгылыш чокка удуртулга болдуруп күүседири-биле хүлээп ап турар резолюцияны чаңгыс үн-биле бадылаан.

Партия активи СЭКП Төп Комитединге чагааны сорук киришкин-биле хүлээп алган.

ИмпериализмниҢ агрессчи күштери делегей байдалын дыка чидигленгирип турар амгы байдалдарда партияның Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттыжарын, бистиҢ Төрээн чуртувустуҢ экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам ыңай быжыглаар дээш демиселче ажылчы чоннарны чаа энергия-биле мобилизастаарын, империализмниҢ чимзениишкиннерингге удур совет кижилериниҢ серемчилелин бүгү хемчег-биле бедидерин, патриотизмниҢ болгаш интернационализмниҢ ёзузунга оларны кижизидерин найысылалдың коммунистери боттарының хүлээлгези кылдыр көрүп турар дээрзин ол чагаада чугаалап турар.

Коммунистер, бүгү ажылчы чоннар «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылы» деп СЭКП ТК-ныҢ Тезистерин сеткил-сагыжының ханызындан хүлээп ап, оларны боттарының практиктиг ажыл-чорудулгазының үндезини болдурар деп, чагаада демдеглеп турар.

Найысылалдың партия организациязы коммунизмни тургузарының ленинчи улуг херээ дээш демиселге Төп КомитеттиҢ идегелдиг челенгижи болуп келген болгаш болурдаа дээрзин хурал СЭКП Төп Комитединге бүзүреткен.

Хомудал бүрүзүнге дыннангыр болгаш кичээнгейлиг болур

РСФСР-ниҢ Дээди СоведининҢ ПрезидиумунуҢ хуралындан

Хомудал, билдириишкин бүрүү бодунуҢ ээзи болур кижилиг. Ынчангаш хомудалдарга кичээнгейлиг, дыннангыр болур, оларны ёзугаар эргежок чугула хемчегларни дүрген ап турар херек. Ону июнь 30-де РСФСР-ниҢ Дээди СоведининҢ ПрезидиумунуҢ хуралынга чугаалашкан. Хурал Ставрополь крайның болгаш Мурманск областың чер-чер СоветтериниҢ күүскомнарында хамаатыларның чагааларын, хомудалдарын көөр талазы-биле ажылдың база оларны тус-тузында хүлээп алырын организастап турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Хуралга крайкүүскомда болгаш облкүүскомда билдириишкиннерни, хомудалдарны чурумчутканын ёзугаар доктаатты-нган хуусааларда көрүп турар деп демдеглээн. Ол ажылды оон өске-даа чамдык хоорай болгаш район СоветтериниҢ күүсекчи комитеттери база эжижиткен.

Ындыг болза-даа крайда болгаш области хөй санныг хомудалдарны, билдириишкиннерни черле аажок озалдаашкынныг көрүп, шиитпирлеп турар деп чүве хыналдадан көзүлген. КижилериҢ салым-чолуи болгаш оларның дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын шүшпен, дүжүметсиг, эрецгей ёзу-биле тоомча чок көөр чоруктар эвээш эвес болган. Чамдык албан черлериндe болгаш организацияларда дилеглиг кижилерни хүлээп ап турары доктаамал эвес.

РСФСР-ниҢ Дээди СоведининиҢ Президиуму чагааларны, хомудалдарны, билдириишкиннерни көрүп турарында, тус-тус хамаатыларны хүлээп алырын организастаарында бар четпестерни чайладырын ажылчы чоннар депутаттарының Ставрополь, Мурманск СоветтериниҢ күүскомнарынга дааскан. Күрүненин ол чугула ажылын экижидер хемчегларни алырын автономнуг республикаларның Дээди СоветтериниҢ Президиумнарынга болгаш Министрлер Чөвүлелдеринге, край, область, Москва, Ленинград хоорсоветтериниҢ күүскомнарынга база сүмелээн. (СЭТА).

Тайбыңның, депшилгениҢ номнары

Совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязы

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга турааскаатканн делегейниҢ номнар делгелгезинге кайгамчык хөй янзы парлалга продукциязын көргүскен турар. Ол делгелгени июль 3-тен 25-ке чедир хуусаалыг кылдыр Москваның «Сокольники» парыгынга тургузар. Оон көргүзүглериниҢ турар чери он мүн ажыг дөрбелчин метр болур.

Ону июль 1-де болган парлалга конференциязы совет болгаш даштыкы журналистерге дыннаткан.

— Делгелге көргүзүглериниҢ аразында Совет ЭвилелиниҢ төп болгаш чер-чериниҢ парлалга черлериниҢ үндүрген номнары бар. СЭТА-ныҢ фотопродукциязын болгаш информация материалдарын база көргүзер. Делгелгеге социалистиг акы-дуңма чурттар — Болгария, Венгрия, ГДР, Куба, МАР, Польша, Румыния, Чехословакия болгаш Югославия киржир — деп, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ чанында Парлалга комитединиҢ даргазы Н. А. Михайлов чугаалаан.

Н. А. Михайлов делгелгениҢ темаларын тодаргай чугаалаан. «Партия болгаш номнар» деп залга көрүкчүлер революция баштыңчызының чогаалдары-биле, Совет эрге-чагырганың баштайгы декреттери-биле болгаш ховар фотографиялар-биле таныжар. Оон дараазында залдар совет техниктиг болгаш эртем ажылының парлалга черлериниҢ, чечен чогаал биле өөредилге литературазының парлалга черлериниҢ улуг, хөй талалыг ажылын көргүзер. Совет парлалга салбыры очулдурган номнар үндүрер талазы-биле ССРЭ эҢ улуг парлалга күрүнези деп чүвени көргүзер. Бисте 51 даштыкы дылдарга номнар парлаттынып турар болгаш даштыкы чурттарның 65 улустарының дылдарында номнарны парлап үндүрүп турар.

Делгелге үеазинде социалистиг күрүнелериҢ болгаш өөрилелдешкен республикаларның ном хүннери эртер. ДелгелгениҢ аалчылары Москваның бүдүрүлге черлеринге, ном магазиннеринге баар, Рязанья, Калининге, Тулага, Можайскиге, Дубнога, Клинге болур ном байырлалдарын барып көөр.

(СЭТА).

Орулгалыг болурунче орук

Чуртта дөрт чүс совхозтарны болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин июль 1-ден эгелээш, бүрүү-биле бот-орулга-чарылгалыг болурунче шилчиткен.

Ол совхозтар ам колдуунда боттарының хөреңгилерин ажыглап база банкыдан алыр чээли күсели-биле бүдүрүлге ажылын калбартыр. Оларның бүдүрген продукциязын колхозтарга доктааткан садып алышкын ортектери-биле хемчээп төлээр.

Ажыл-агыйлар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, продукцияның бот-үнезинің чедип алдынар көргүзүглерин, арыг орулгазының хемчээлин, чеже ажылдакчыларлыг болурун боттары доктаадыр.

Арыг орулга чаа чурум ёзугаар хуваттынар. Оон кол кезин ажылагыйның бүдүрүлге фондуларын база материалдыг шаңнал-деткимче фондузун тургузуп алырынга, социал-культура хереглелдеринге чарыгдаар кылдыр артар.

Чаа чурум ажылдакчыларның материалдыг сонуургалын бедидер, продукция бүдүрерин ковудедиринге дөгүм болур.

(СЭТА).

Хойжуларның эки көргүзүглери

Совет эрге-чагырганың 50 чылының байырлалынга болгаш республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Наадымынга алдар болдурган социалистиг чарыш «Элегес» совхозтуҢ дөрт салбырларының болгаш оларның хойжуларының аразында калбарган.

СовхозтуҢ хойжулары эрткен кыжын чаш малды эки камгалап алган болгаш хойну кыштан хүр ажырган. Төрүүр чүс хойга онаштыр хойжулар Оюн Оранбал 106, Сергей Моңгуш 108, Оюн Болат-оол 107, хоочун хойжу Чооду Чалбаа 105, Кыргыс Авандываа 102, Оюн Самбала 102, Түлүш Күржеп 103 хураганны менди ап, ниитиниҢ малынга кодан-кодан хойларны немеп бергеннер. Бо хойжулар боттарынга алган хүлээлгелерин шупту ажыр күүседип, чаш мал алыр талазы-биле совхозтуҢ ниити көргүзүүн дыка өөр деткээннер.

Хой кыргылдазы июньнуҢ сөөлгү хүннериндe эгелээн. СовхозтуҢ төп суурунда механизастаан кыргылда пунктузунда 40—40 хачылыг ийи электроагрегат ажылдап турар.

Фермалар аайы-биле хойларны эккеп кыргыдарының план-графигин тургускан, улуг, биче хойларны кыргыырының чижек нормазын болгаш онаалданы ажыр күүсеткеннерге немелде төлевир тыпсырын доктааткан. Бо бүгүнү самбырада азып чарлап каан. Ол ышкаш хойларын кыргыткан хойжуларның хүлээлгелерин, херек кырында көргүзүглерин, кыргыкчыларның хүн бүрүде ажылының түүнелдерин тус-тус ат кырында бижип турар. Бо бүгүнү чүгле кыргыкчылар, хойжулар боттары эвес, харын аная барган кижилер белен номчуп таныжар.

Пунктуда агитхуудус үнүп, мурнакчыларны чырыдып турар. Оон-биле кады арагалааш, ажылга келбейн барганнарны чидии-биле шүгүмчүлеп турар.

Кыргыкчыларның ажылы эртен эрте-ден, кежээ орайга чедир үргүлчүлээр. Чамдыкта хойжуларның хой эккээри саадааш, эрте тарай бээр. Кыргыыр хойларны үзүктелдирбес дугайында кыргыкчыларның негелдези черле чөптүг. Баштай Онгажа фермазының хойжуларының дөрт кодан бөдүүн дүктүг хойларын кыргаан. О. Тас-ооллуН 743 баш хоюнуҢ бирээзинден-не ортумаа-биле 2 кг 70 грамм, О. Оранбалдың 730 хоюнуН ортумак кыргылдазы 2 кг 880 грамм болган. 600 хой кыргыткан хойжу Д. Торлаа хой бүрүүзүнден 2 кг 460 грамм дүк алган.

Бөдүүн дүктүг хойларның дүгү бо хире болуп турда, чартык нарын болгаш нарын дүктүг хойларның баш бүрүүзүнден 3—5 кг дүктү алыры чугаажок деп санап турар.

Хой кыргылдазынга совхозтуҢ ажылчыннарындан аңгыда, ында он чыл школазының элээди өөреникчилери база киржип, хой кыргылдазынга, дүк сорттаарынга, савалап деңгеерингe идепкейлиг ажылдап турарлар.

С. ОЮН.

«Элегес» совхозтуҢ ажыл-ишчилери юбилейге чедиишкиннинг ужуражыр дээш күрүнеге 78 тонна дүк дужаар хүлээлге алган. Совхозта ам 6048 хой кыргыттынган. Эрткен субботага чедир 15 тонна 355 кг дүктү дужааган. Бүрүн механизастаттынган кыргылда пунктузунда 60 ажыг кижи доктаамал ажылдап турар. Кыргыкчылардан Хуурак Тумат хүнде 60—70 хойну кыргып, мурнакчы ажылдап турар. Ол ышкаш О. Чечек, М. Севен, К. Кыргыс олар кыргылда көргүзүүнүН талазы-биле база мурнуку одуругда чоруп турарлар.

ЧУРУКТА: сорттаан дүктү чүдүүп чорудуп турары.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

БЕШ АЖЫЛ ХҮННҮГ НЕДЕЛЯ

Чазак доктаалы боттаныышкында

СЭКП ТК-ныҢ, ССРЭ-ниҢ Министрлер Чөвүлелинин болгаш ВЦСПС-тиҢ «БүдүрүлгелериниҢ, албан черлериниҢ болгаш организацияларның ажылчыннарын база албан-хаакчыларын беш ажыл, ийи дыштаныр хүннүг неделяже шилчидериниҢ дугайында» доктаалынга дүүштүр бистиҢ республиканың партия, профэвилел, комсомол, ажыл-агый органнары тайылбыр ажылын чоруткаш, коллективтерни ол чурумче шилчидеринге белеткелди кылган. Ол үениҢ дургузунда бүдүрүлге черлериниҢ, транспорт, тудуг организацияларының, культура, кадык камгалал болгаш амыдырал хандырылгазының четкилериниҢ экономиктиг болгаш бүдүрүлге көргүзүглери эки-жээн.

Доктаал үнген соонда республикага шилчилгеге белеткел ажылы эгелээн. Хөй-хөй коллективтерге хуралдар эрткилээн. Аная 28 мүн ажыг ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар киришкен. Тыванын ишчилери партияның болгаш чазактың доктаалын СЭКП-ниҢ XXIII съездизиниҢ шиитпирлеринге дүгжүп турар социал хемчег кылдыр көрүп, ону изии-биле деткээн.

Күш-ажылчы чаа неделяже шилчилге бүдүрүлге, албан черлериниҢ ажылының ажыктыг чоруу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү белээнде, совет кижиниҢ ажылдаарынга таарымчалыг бүгү байдал тургустунганда чедимчелиг боттаныры билдингир. Ынчангаш техник-экономиктиг, организастыг хемчеглерни ажылдап кылыр, белеткелди калбартыр комиссияларны ажыл-агый санынга тургускан. Ол комиссиялар бүдүрүлгелериниҢ чаа байдалда ажылдаарының чурумун, эҢлчеглер, участоктарның графигин тодарадып, экономиктиг байдалды эжижидериниҢ курлавырын, кадрларның билиг-мергежилин эжижидериниҢ аргазын, дыштаныр хүннерни өөренириҢге, культурлуг дыштанылгага, ажы-төл кижизидериҢге таарымчалыг кылдыр ажыглаарын чедип алырының чугулазын массага тайылбырлаан.

Каш-ла хонук бурунгаар республиканың Министрлер Чөвүлели биле областың профэвилелдер чөвүлели Тыва АССР-ниҢ үлетпүр бүдүрүлгелериниҢ, албан черлериниҢ болгаш организацияларының ажылчыннарын, албан-хаакчыларын ийи дыштаныр хүннүг неделяже шилчидер дугайында доктаал хүлээп алган. Ону ёзугаар июль 3-тен эгелеп бистиҢ республиканың 350 хире ажыл-агыйларының 20 мүн ажыг кижилери чаа неделяның чуруму-биле ажылдап киришкен.

Республика девискээринде амдыызында чаа неделя ёзугаар ажылдавайн турар бүдүрүлгелериниҢ, организацияларның коллективтерин үк черлериниҢ белеткелин барымдаалап, Октябрьның бежен чылынга чедир шилчидер апаар. Ындыг организацияларга тудуг, ыяш белеткелиниҢ эргелелдери кадык камгалалының албан черлери, мөөнеп бараан садарының чамдык базалары хамааржыр. Ынчаарга министерстволарның, эргелелдериҢ, ведомстволарның болгаш ниити республиканың аппараттарының ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары беш ажыл хүннүг неделяже РСФСР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ бадылаанын графикти барымдаалап шилчиирлер.

Партияның болгаш чазактың бо доктаалы улуг социал ужур-утказы-дыр. Бүрүне ужур-дузалыг бо улуг хемчег совет кижилериҢ эрге-ажыын барымдаалап чоруттунган. Ол дээрге Улуг Октябрьның 50 чылынга белеткелдиҢ бир кезээ-дир.

Беш ажыл, ийи дыштаныр хүннүг неделя ажылчы чоннарның бүдүрүлгеге ажылдаарынга, дыштанырынга, билиин бедидер, өөренириҢге, культура, эстетика талазы-биле өзүлде сайзыралынга, уруглар кижизидериҢге эҢ таарымчалыг байдалды тургузар.

Күш-ажылдың болгаш дыштанылганың чаа чурумунда неделя дургузунда доктааткан ажыл шагының хемчээли хевээр артар. Ынчалза-даа бүдүрүлгеге ажылдаар хүннериниҢ санының кызырлыры ажылчын кижиге таарымчалыг болур. Дыштанылгага үндүрер артык хүн бар апарганы ажылче баар, чанар оруккa үндүрер үени кызырар, эҢлчеглер солчурунуҢ үезин база эвээжедир. Бо шактарны каттыштырып кээрге, чыл дургузунда 7—8 немелде дыштаныр хүннерге деннежир. Бо байдал ажылдаар хүнү нормалатынмаан кижилерге кончуг таарымчалыг болур. Ажылдаар база чурттаар черлериниҢ арааы ырак улуска база таарымчалыг. Ажылдаарының чаа чурумунче шилчээнивисте чылдың 100 ажыг хүнүн дыштанылга хүну кылдыр ажыглаар апаар-дыр бис. 5 хүн күженииишкиннинг ажылдааш, ийи хүн дургузунда күш кирип, хан-дамыр, угаанбодал-даа талазы-биле дыштанган кижилер эки ажылдаар дээрзинге чигаиниг чок.

Ажыл-ишчи чаа неделяны тургусканы социалистиг бүдүрүлгениҢ эрге-ажыынга база ажыктыг. Ам чер-черге күш-ажылды организастаарын эжижидер, бүдүрүлге фондузун долузу-биле ажыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер арга тыптыр. Ол ышкаш эҢлчеглер аразының эвээжээринден аңгыда, электри энергиязы, бус чижектиг түүлдерни камнап, дериг-хереклелдерни ыяк септеп алыр арга күштелир.

Шилчилгеге белеткенип турган бүдүрүлге, албан организация черлери чаа байдалга ажылдап эгелээрге бүдүрүлгениҢ экономиктиг ажыы улгалырын тускай саналгалар бадыткаан. 1967 чылдың ийиги чартыында барык 323 мүн рубльдиҢ ажыын ап болурун саналгалар көргүскен. Бир эвес бо санны тус-тус организацияларга хуваарга, оларның чамдыызы мындыг-дыр. Тываның комплексилиг геология экспедициязы 53,3 мүн рубль ажыкты, азы 16400 квт-шак электри энергиязын, 38,5 мүн тонна хөмүр дашты камнаар. Одаар түүл эргелели 10,7 мүн рубль, тудуг материалдары үлетпүрнүҢ эргелели 11,4 мүн рубль азы 380 мүн туйбу немей бүдүрер, типография 5 мүн рубль ажык бээр.

Бир-тээ чаа неделяже шилчээн болганывыста баштайгы удаада тыптып келир бергелерни организастыг ажып эртер, белеткел үезинде чедир көрбээн айтырыгларывысты партийжи, принципиалдыг ёзу-биле шиитпирлээри, ажылчыннар ортуаунга тайылбыр, кижизидилге ажылын улам күштелдириери — партия, комсомол, профэвилел органнарының хүндүлүг болгаш харыысалгалыг хүлээлгези.

Оон-биле чергелештир бүдүрүлге, албан организация черлеринге организас-техниктиг хемчеглерни чорудары чугула.

Кол сорулга болза, чаа неделяның артык күштүүн күш-ажыл эҢлчеглериниҢ ажыл-хөрээн сайыраңгайжыларынга, чоннуҢ культура-амыдырал хандырылгазын эжижеринге ажыглаар. Харын ынчан бүдүрүлге планын күүседир, чиик өртектиг, бедик шынарлыг продукция белеткээр арга күштелген турар ужурлуг.

Күш-ажылчы чаа неделяның чуруму бистиҢ чуртувустуҢ маадырлыг чоруун чаа чедиишкиннерже, чогаадыкчы идепкейже чалгынналдырар.

А. АРЛАНМАЙ,
Тыва АССР-ниҢ Күрплан даргазы.

БИЛДИНГИР, ТОДАРГАЙ ТАЙЫЛБЫР

Оон бээр үш чыл эрткен. Тускай дээди эртемниг аныяк коммунист кижи боорга, СЭКП-ниң Тес-Хем райкомунуң бюрозу Сат Докту райпода тургустунган политикитиг эге школаның пропагандизинге бадылаан. Пропагандист болуп ажылдаары берге болгаш улуг харыысалгалыг дээрзин эш Док эки билген болгаш бодунуң келир үеги ол ажылының дугайында хөй-ле үүлдү бодап турган. Ынчангаш район төвүнде дуржулгалыг пропагандистер-биле чугаалажып, оларның бо ажылга мергежили-биле таныжып эгелээн. Ындыг кижилериң бирээзи—Ондар Долгар бодунуң дуржулгазының дугайын Донка чугаалап берип, аңаа дузалажы берген.

Эге политшколаның ажылынга организастыг, чурумнуг чорук өөредилгениң баштайгы чылынган-на боттанган. Кичээлдер неделяның понедельник санында бир катап үзүктел чок, ийи шак иштинде эртип турган.

Аныяк пропагандистиң ажылында кол үүл—өөредилгениң методиказын сайзырангайжыдарында, дыңнакчы бүрүзү-биле сагыш-сеткилиниң ханызындан чугаалажып билиринде. Марксизм-ленинизмниң теориязын шиңгээдип алырының чугула аргазы—кижи бүрүзүнүң бот өөредилгезин бедидери болур ужурлуг дээрзин Сат Док дыңнакчыларга катап-катап тайылбырлавышаан, бот өөредилгениң онаалгаларын оларга кичээл соонда берип турган. Кандыг-бир онаалганы бажыңынга күүседип алгаш келири-биле дыңнакчыларга бергеш, ооң күүселдезин дараазында кичээлге хынап турар кылдыр чурумчуткан. Ол чорук дыңнакчыларның темаларны ханы шиңгээдип алырынга дузалаан. Өөренип эрткен материалдарга семинар кичээлдер өй-өйлеп эртип турган. Аңаа дыңнакчы бүрүзү айтырыгларга харыылап, идепкейлиг киржип келген.

Школаның дыңнакчылары—садыгның тускай эртемниглери болгаш райпонуң өске-даа ажылдакчылары бирги чылдың өөредилге программазын — В. И. Ленинниң допчу намдарын, партия болгаш чазактың документилерин чедиишкинниг өөренип доосканнар. Эш Док түңнел кичээлди экзамен хевирлиг кылдыр эрттирген.

Өөредилгениң ийиги чылында политикитиг билиглериң үндезиннерин база-ла үстүнде айытканывыс негелделер болгаш аргалар ёзугаар үзүктел чок өөренип эрткен. Кажан ийиги чылдың күзүнде өөренген үүлдерин дыңнакчыларга эгелер аайы-биле катап номчуп алыры-биле бажың онаалгазын берген болгаш дараазында кичээлге кымның канчаар билип алганын хынап айтырган. Ындыг быжыглаашкынны элээн каш кичээл эрттиргеш-ле кылып турган.

Эш Док политикитиг билиглериң үндезиннериниң 52 шак кичээлин апрельдиң төнчүзүнде өөредип доосканнаш, майның чээрбиге чедир программаның өөренип эрткен бүгү материалдарынга быжыглаашкын-катаптаашкынны эрттирген. Программада көрдүнген янзы-бүрү темаларга хамаарыштыр чугаалап тургаш, пропагандист болза, бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда болуушкуннарны, республиканың, районнуң база райпонуң амыдыралындан эң чугула үүлдерни дыңнакчыларга тайылбырлап, амыдыралда болуушкуннарны кичээлдиң темалары-биле холбаштырып турар. Ооң ындыг аргазы барык-ла кичээл бүрүзүнде ажыглаттынып келген. Чижээ, «Октябрьның социалистиг Улуг революциязы» деп темага Октябрьның бүгү делегейге улуг ужур-дузазын, тыва улустуң амыдыралынга ооң кайы хире салдарлыг болганын; «Чаа беш чыл планы болгаш коммунизмниң материал-техникитиг баазазы» деп темага—бистиң чурттуң, Тыва АССР-ниң болгаш Тес-Хем районнуң ажыл-ишчилери беш чылдың онаалдаларын күүседир дээш канчаар ажылдап турарын база районнуң садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң ажылдакчылары социалистиг хүлээлгелерни күүседип турарын билдингир, тодаргай тайылбырлап турган. Ооң-биле кады, Улуг Октябрьның бежен чылынга белеткелдер үезинде совет улустуң күжениишкинниг ажыл-ижиниң дугайын ол хөй-хөй чижектерни болгаш фактыларны ажыглап тургаш тайылбырлаан, чүге дээрге, өөредип турар материалды тайылбырлаары хүнүң эң чугула айтырыгларындан хоорук болбас дээрзин ол эки билир.

Бо өөредилге чылында ооң дыңнакчыларының билии база эки болган. Марксизм-ленинизмниң теориязын хандыр шиңгээдип алыр дээш, кичээлдерни чаңгыс-даа үспейн, кызымак өөренип келген дыңнакчыларга райпонуң кассири Елена Бидиилей, ажыл-агый эргелекчизи Сат Дунгаржык, бухгалтер Сарыглар Намчал-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр. Олар түңнел кичээлдерге бүгү айтырыгларны кончуг эки харыылааннар. Ол школаның доозукчуларының улуг нуруузу бо өөредилге системазын доосканының тускай шынзылгаларын алганнар. Бо чылын өөренип кирген тос дыңнакчы дараазында чылын өөредилгезин уламчылаар.

Тес-Хем райпозунуң коллективи бо чылдың баштайгы чартыында элээн эки көргүзүглүг ажылдаан. Чылдың беш айларында райпо садыг талазы-биле планын 101 хуу, ниитиниң чемненилгезиниң планын — 106,1, райпо планныг онаалдазын ниитизи-биле 102,1 хуу күүсеткен. Коллективтиң күш-ажылчы бо чедиишкиннеринде аныяк пропагандист болгаш агитатор Сат Натпитович Доктуң киирген үлүү база бар.

Партия чырыдыышкынының чаа өөредилге чылынга эш Док амдан эгелеп белеткени берген. Хөй-хөй өөредилге номнары болгаш өөредилгеге хереглээр немелде материалдар, янзы-бүрү литературалар ооң ажылдаар столунуң кырында оваалаттына берген чыдар...

Л. ТАРАЧИ,
СЭКП Тес-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы.

АЛДАРЛЫГ ОЙГА УТКУШТУР

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнуң байырлалынга уткуштур Тес-Хемниң суурларын чаагайжыдар талазы-биле район болгаш көдээ Советтер чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Советтерниң ээлчеглиг сессияларынга районнуң ажыл-агыйларының Октябрьның 50 чылынга уткуштур алган хүлээлгелерин канчаар күүседип турарының база суурлар чаагайжыдылгазының талазы-биле айтырыгларны чугаалашкан.

Эрткен чылдарга дөмейлээрге районнуң көдээ Советтери суурлар чаагайжыдылгазынче алээн кичээнгейни салган. Ниитизи-биле үш мүн хире янзы-бүрү ыяштарны олурткулаан. Албан организация болгаш чурталга бажыңнарының чанында клумбаларны кылгылаан. Суурларның суггат бугаларын аштап арыглааш, чаа бугаларны каскылаан. Олурткан ыяштарның ажаалгазынче онза сагыш салып, штакетниктер-биле кажаалагылаан, суггарып ажаары-биле чамдык албан черлеринге быжыглаан. Көдээ Советтерни тус-тус алырга мындыг:

Самагалдай көдээ Соведи бо чылын 1006 дөс ыяшты олурткан. Ыяштарны суггарары-биле Ужарлыг-Хем болгаш Дыттыг-Хемниң суггарылга бугаларын септээш, район төвү — Самагалдай суурнуң кудумчуларын дескилээн, олурткан ыяш бүрүзүн суггарар сугну бадырган. Төрээн суурун чаагайжыдарынга чамдык албан, организация черлериниң удуртукчулары, суурларның чурттакчылары идепкейлиг киржип турар. Самагалдай ортумак школазы 220 дөс ыяшты болгаш дыка хөй чечектерни, Шуурмак школазы 250 дөс ыяшты, 4 клумба чечектерни тарып олурткан.

Районнуң кижи эмнелгези, орук участогу, ясли, сад коллективтери база-ла эки ажылдааннар. Советская, Авиация кудумчуларында дыка хөй ыяштарны олурткулаан, олар ам чиңгир-ногаан кылдыр үнүп турар. Районнуң Культура бажыңының чанында садчыгашты кылган. Бо чаа үүлдү районнуң ЗАГС бюрозунуң эргелекчизи эш Н. Чоксумнуң инициативазы-биле эгелээн. Район Совединиң күүскому, СЭКП райкомунуң коллективтери район төвүнүң Ногаан театрын долгандыр база ногаанчыткан. Механизация кудумчузунда чурталганың бир чаа кварталы немешкен, ында чуртакчы бүрүзү-ле үш-үш ыяштарны олуртканнар.

Берг-Даг көдээ Соведи бо чазын совхоз төвү — Теректиг-Хемниң чаагайжыдылгазын организастыг чоруткан. Чазын 279 дөс ыяшты олурткан болгаш 61 кезек черге клумба чечектерни тараан. Ооң иштинде Берг-Даг школазы 191 дөс ыяшты олуртуп, 16 кезек черде чечектер тараан. Берг-Даг суурнуң мурнунда шуут үрелген турган суггарылга бугазын казып аштааш, сугну бадырган. Штакетник-биле 200 метр черни кажаалаан. Найырал кудумчузун чаагайжыдып, ында тускай скверни кылган болгаш 115 дөс ыяшты, 8 кезек черде чечектерни тараан.

Төрээн суурун чаагайжыдар херекке чамдык хамаатылар идепкейлиг киржип, бажыңнарының чанын ногаан садчыгаш кылдыр хуулдуруп алганнар. Ындыларга чолаачы Куруу Тооп, 70 ажыг харлыг таныыл Үгер-боо Үнержаа, Манзырыкчы Ондаастай олар хамааржыр.

Кызыл-Чыраа көдээ Совединиң девискээринде Ак-Эрик, Белдир-Арыг суурлар хамааржып турар. Ак-Эрик суур сөөлгү үеде ээнзиргей суур турган болза, ам ында 234 дөс ыяшты олуртуп, 4 км буганы каскан, чечектерни база тараан. Белдир-Арыг суурда 109 дөс ыяшты олурткан. Ында эш Иван Данзырының, Маскыр Адыяның бажыңнарының чанында тараан ыяштар онза эки үнген.

Чамдык кылдынган эки чүүлдер-биле чергелештир ногаанчыдылга, чаагайжыдылга айтырыында ам-даа четпестер бар. «Тес-Хем» совхозтуң О. Шынаа, Ү. Шынаа салбырларын чаагайжыдар талазы-биле совхоз дирекциязы (директору эш Балчыр-оол), көдээ Совет (даргазы эш Доржу) багай хемчег ап турар. Ол ышкаш Белдир-Арыг суурну чаагайжыдарының бүгү аргалары бар турда, ында колхоз баштаар чери, көдээ Совет колхозчуларны эвилелдевейн келгенибиле эргиде тараан ыяштар ам кургап турары харааданчыг. Чаагайжыдылгага көрдүнген акша-хөрөңгини чөп ажыглаары негеттинип турар.

Ам тарыттынган ыяштарның ажаалгазынче кол кичээнгейни салыры, Октябрь байырлалының бетинде күскү ыяш олуртулгазын организастыг чорудары чугула.

В. АЯГОЛ.

КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛ ШИМЧЭЭШКИНИН КАЛБАРТЫР

Совет кижилер Улуг Октябрьның 50 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш бүгү тала-биле белеткенип турар. Тыванның кооператорлары ол алдарлыг ойга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин байырлал хүнүнүң бетинде күүседиптер дээш база-ла күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Респотребсоюз бүдүрүлгелериниң болгаш профэвилелдер комитеттериниң кол сорулгазы болза, хереглекчилер ниитилелиниң коллективтеринге социалистиг чарышты калбартыры, кижилерни коммунистиг ёзуга кижизидери болур. Бистиң республикага сес чыл буруңгаар эгелээн коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде хереглекчилер ниитилелдериндеи 580 ажыг кижи азы шупту ажылдакчыларның үүгле 14 хуузу киржип турар.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин Тожу райпозунда, Сесерлиг сельпозунда, Кызылдың сайгарылга баазазында, респотребсоюзтуң ном садыының килдизинде калбарып турар. Респотребсоюзтуң хереглекчилер ниитилелдеринде болгаш бүдүрүлгелеринде коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының, бригадаларының база ол бедик ат дээш демисежип турарларның алган социалистиг хүлээлгелериниң канчаар күүсеттинип турарының талазы-биле хынаалданы кооперацияның болгаш профэвилелдиң активтериниң киржилгези-биле чоруткан. Чоруттунган хынаалданың түңнелин тус-тус коллективтериниң ниити хуралдарынга сайгарып көрген.

Ооң түңнелинде коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты 77 кижи составтыг 13 бригада бадыткаан. 1967 чылда ол атты Чөөн-Хемчик райпозунда 3 кижи составтыг бир бригада бадыткап шыдаваан. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты респотребсоюзтуң АТК-зында 78 кижи база бадыткап шыдаваннар.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты шупту 38 кижи составтыг 6 бригадага тывыскан. Ооң иштинде Барыын-Хемчик райпозунда 2, Бии-Хем райпозунда 2, Тожуда 1, Найырал рабкоопта 1 бригадалар алган. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты 8 кижи чедип алган. Барыын-Хемчик райпозунуң раймагында эш Талганчыкка, Бии-Хем раймагында эш Шагаринага, Таңдының галантерея магазининде эш Шамонинага баштаткан, Сесерлиг сельпозунуң Чербиде магазининин коммунистиг күш-ажыл коллективтеринуң садыг хандырылгазын эжижидерин, садыгаашкынның культуразын бедидерин, бараан саарылгазының болгаш өске-даа бүдүрүлге планнарын ажыр күүседирин, кооперацияның өнчү-хереңгизин бүрүн камгалаарын чедип ап, садыгның депшилгелиг аргаларын ажыглавышаан, күш-ажылчы бедик көргүзүглерин чедип ап турарлар.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни калбартыр талазы-биле ажылды хереглекчилер ниитилелдери ам-даа четпес организастап турарын айтыр херек. Монгун-Тайга, Балгазын, Тере-Хөл сельполарында, Чыраа-Бажы, Сүт-Хөл, «ҮТКА 25 чылы», Өөк, Элегес болгаш Тиилелге рабкооптарында, Абаканның садыг баазазында база респотребсоюзтуң тудуг-септелге эргелелинде коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде чаңгыс-даа кижи киришпейн турар. Бо болза, ук организацияларның болгаш бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилериниң ортузунга полит-кижизидилгелиг ажыл кошкак чоруп келгениниң хереченгизи болур. Удуртукчулар болгаш тускай эртемниглер бо чугула ажылды холга албайн турары харааданчыг.

Чамдык кооперация организацияларында болгаш бүдүрүлгелерде коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиниң киржикчилеринге таарымчалыг байдалдарны тургуспайн, оларның алган социалистиг хүлээлгелерин түңнеевейн, мурнакчыларның арга-дуржулгазын нептеретпейн турар. Хожудан турар ажылдакчыларны эки ажылдыг садыгларже, столоваяларже болгаш өске-даа бүдүрүлге черлеринче экскурсияладып, мурнакчы ажылдыг коллективтер-биле дуржулга солчуушкунун чорудары чугула. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турарларның амыдырал байдалын хайгаарап, оларга дузаны чедирип, ындыгларның ажылының, өөредилгезиниң, хууда амыдыралының үлегер-чижээнге өскелерни өөредип кижизидер херек.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң киржикчилериниң Совет эрге-чагырганың 50 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелериниң чедиишкиннинг күүселдезин хандырар сорулга-биле ам үеде респотребсоюзтуң чорудуп турар хемчеглери мындыг: 60 ажыг магазиннерге садыгның чаа дерилгелерин — соодукчуларны, вентиляцияларны тургузар. Садыг ажылдакчыларынга бүгү таарымчалыг байдалдарны тургуспушаан, олардан негелдени шыңгыырадыр. Садыгларның болгаш складтарның санитар байдалын эжижидер, ам чаа кылдынып турар магазиннерге бус-биле одалганы тургузар. Материал-үнелиг үүлдер харыылап турар ажылдакчыларның мергежилин бедидеринде 2—3 ай хуусаалыг түр курстарны Кызыл, Чадаана хоорайларга организастаар.

Респотребсоюзтуң шугумунда ажылдап турар коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиниң киржикчилери алдарлыг ойнуң байырлалынга чедир бүгү алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннинг күүсеткеш, ол бедик атты чаалап алган турар сорулгалыг.

Б. САВЫР,
респотребсоюзтуң оргкилдизиниң улуг инструктору.

Сагыш човаар болза...

Уругларның шын кижизидилгезин ада-иениң болгаш школаның демниг күжү-биле чедип алыр. Ынчалза-даа чамдык ада-иелер азы төрелдер уругларының өөредилгезин безин херекке ап, чугула деп санавайн баар таварылгалар Солчур сес чыл школазында бар. Мындыг таварылганы көрээлиңер. Монгуш Күнзеңмаа угбазының бешки класска өөренип турган уруу Чечекмааны «аарыг» деп чылдак-биле уругларын ажаадып турган.

Класстың удуртукчузу өөреникчиниң аарыг дээр дугайында документизин айтырып кээрге «домей-ле катап олурар кижи-дир» дээш ук өөреникчини аалынче чорудупкан. Херек кырында ол өөреникчи катап олурар хире эвес, шыырак билиглиг кижи. Херектиң ужурун ыяк билип тура-ла Күнзеңмааның дуңмазының өөредилгезин херекке албайн баргаш канчап-даа шын эвес.

Монгуш Куңгааның оглу Солаан-оол 3-кү класска өөренип турган. Кажан бо ада мал кадарып чоруй баарга, оглу база малчыннай берген. Школа дирекциязы болгаш класс башкызы ада-иени каш удаа келдирип чугаалажырга-даа, оолду школага эккелбээн. «Чассыг кижи, мен чогумда каяа өөренип шыдаарыл» деп чылдагаанган турары шын эвес чорук-тур. Бо өөреникчи ол-ла клазынга катап олурар ужурга таварышкан. Коммунист ада эш Конгарның оглу база багай өөредилгелиг. Оглунуң өөредилгези дээш сагыш салган болза ындыг түңнел турбас ийик.

«Кижи болуру чажындан, аът болуру кулунундан» деп тыва улустуң үлегер домаа бар. Уругларны кара бичезинден эгелеп эки үүлдерге таңчыктырып, өөредип кижизидерге олар эки, төлептиг кижилер боон өзер. Школага өөредилгени ада-иелер чугулага көөр болза, уругларның өөредилгеге хамаарылгазы база бир янзы болуру чугаажок.

Ам бо хүннерде школачыларның чайгы дыштанылгазы түлүк. Ада-иелер өөреникчи уругларын ажыктыг ажылдарга таңчыктырып, чаа өөредилге чылынга эки белеткээри чугула.

К. САГАН,
Өвүр районнуң Солчур школазының башкызы.

Кызылдың пассажирлер АТА-зының коллективи юбилейге холбаштыр алган хүлээлгезин эки күүседип турар. Коллективтиң септекчилери автобустарның үрелиишкин чок ажылын хандырар дээш онза күжениишкиннинг ажылдап турарлар. Ылаңгыя, бүдүрүлгениң мурнаичылары слесарь В. Астраханцев биле токарь М. Валевтуң септээн кезектериниң шынары кончуг эки. Олар ай планын үргүлчү 130—150 хуу күүседип турарлар.

ЧУРУКТА: септекчилер В. Астраханцев (солагай талазында)-биле М. Валев.

В. РАЧКОВСКИЙНИҢ фотозу.

Социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези

Тыванның кооператорлары Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш, бүгү совет улус-биле бир домей, боттарына алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле боттуг хемчеглерни ап турар.

Респотребсоюз Чөвүлелиниң чоокта чаа болуп эрткен хуралынга СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың мартта үндүрген доктаалынга дүүштүр ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын экижидер хемчеглериниң болгаш Таңды, Чөөн-Хемчик база Бай-Тайга райполарында социалистиг хүлээлгелериниң күүсеттинип турарының дугайында айтырыгларны чугаалашкан.

Эрткен чеди чыл планы-биле республиканың хереглекчилер эвилелинде ниитиниң чемненилгези бараан саарарының планныг сорулгаларын 60 хууга өстүрген болгаш ооң акша түүү 1966 чылда 5306,0 мүн рубль четкен. Столоваяларда ниитизи-биле 2539 кижи олуттуг чемненилге столдары бар апарган. Элээн хөй столоваялар болбаазыраңгай технология чепсектери-биле, соодукчулар-биле дериттинген. Ниитиниң чемненилге черлериниң кадрларының саны болгаш шынар составы дыка өскен. Амгы үеде ажылдап турар 464 поварларның болгаш өске-даа ажылдакчыларның хөй кезии тускай мергежилдиг. Оларның иштинде тускай ортумак эртемниглер чыл келген тудум-на өзүп турар. Боттарының үлүг-хуузун чугула херекке киирер дээш ажылдакчыларның хөй кезии ак сеткилдиг, шудургу ажылдап келгенин айтыр херек. Чөөн-Хемчик райпозунуң столоваяларының поварлары Грачева, Кулешова болгаш Каа-Хемниң эш Новосельская ышкаш мурнакчыларны болгаш өскелерни-даа маңаа хамаарыштырып болур.

1966 чылда кооперация ажылдакчылары көдээге ниитиниң чемненилгезин экижидер херекке чамдык эки көргүзүглерни чедип ап, чыл планын 105,2 хуу күүсеткен. Белеткеп турар блюдаларның бот-үнезин 5 көпеекке чиигеткен. Таңды, Чөөн-Хемчик райполарының коллективтери маңаа дээре түңнелдерлиг болган.

Чөөн-Хемчик райпозу (даргазы эш Попов) ниитиниң чемненилгезин организастаар болгаш ону удуртур ажылды тодаргай боттандырып, эки көргүзүглерни чедип ап турар. Мында столоваяларны бот-орулга-чарылгаже шилчиткен. Оларның материал-техникитиг баазазын экижидип, чаа технологтуг дерилгелерни шиңгээдип ап турар. Ында столоваялар чигээт продуктулары-биле үзүктел чокка долу хандыртынып, чурттакчы чонну эки шынарлыг аъш-чем-биле чыл дургузунда хандырып келген. Ооң түңнелинде райпо ниитиниң чемненилгезиниң бараан саарылгазының планын эрткен чылын 113,7, бодунуң бүдүрүлгезинге продукция бүдүрүп үндүрерин 105,6 хууларга күүсетпишаан, камналгалыг ажылдап, 4135 рубль орулганы киирип алган. Бо чылдың бирги кварталдыын 108,4 хуу күүсеткеш, 377 рубль орулгалыг болган. Ол ышкаш Таңды райпозу (даргазы эш Коломысова) ниитиниң чемненилгезиниң чыл планын 106,9, бирги кварталдыын 105 хууларга күүсеткен. Каа-Хем, Тожу райполары, Балгазын сельпозу мурнукузундан чүгээр ажылдап турар апарганнар.

Ындыг болза-даа, хереглекчилер эвилелдериниң хөй кезии ниитиниң чемненилгезиниң ажылын куду деңнелде тургузуп турарын хуралга санал бергеннер тодаргай фактыларга айыткан. Ниитиниң чемненилге черлерлиг 19 хереглекчилер эвилелдериниң 10-ну эрткен чылын, 8-зи бо чылдың бирги кварталында чүгле багай ажылдаан эвес,харын хөй каражалыг болганнар. Борта Барыын-Хемчик, Өвүр райполары (даргалары эштер Елисеев, Ховалыг) хамааржыр.

Ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын экижидер талазы-биле партия болгаш чазактын айыткан хемчеглерин амыдыралга боттандырар херекке кооперация бүдүрүлгелери улуг харыысалгалыг. Хамыктың мурнунда хлеб, булочка быжырар, колбаса, эзиртпес сускуннар, кефир, газировка кылыр болгаш ногаалар сайзырадыр бүдүрүлгелерни калбартыр болгаш столоваяларның ажылын үндезини-биле экижидери негеттинип турар. Ол сорулга-биле Чадаанага, Туранга, Кызыл-Мажалыкка, Эрзинге 50—50, Бай-Хаакка 60 кижи олуттуг чаа столоваяларны беш чылдың төнчүзүнде ажыглалга киирген турары көрдүнүп турар.

Ниитиниң чемненилге черлериниң четкизин улам калбартыр болгаш экижидер хемчеглер дугайында доктаалды күүседирин хандырарынга кооперация организациялары немелде хемчеглерни алыр ужурлуг. Ниитиниң чемненилгезиниң бараан саарылгазын чыл бүрү 7,8 хуу көвүдедирин болгаш бодунуң бүдүрүп үндүрер продукциязын 15 хуудан эвээш эвеске өстүрерин чедип алырын айыткан. Столоваяларның, кафелерниң, буфеттериниң четкизин болгаш чартык фабрикаттарның, кулинарияның, кондитер кылыгларның бүдүрулгезин калбартыры, чемниң шынарын экижидери, чонга бараан болурунуң культуразын бедидери хүннүң чугула айтырыы.

Алган хүлээлгелерни чедиишкиннинг күүседир дээш чамдык ажылдар кылдынып турар-да болза, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга райполарда социалистиг чарышты удуртурун эренгей тургускан. Ол ышкаш Тес-Хем, Тожу райполарын, Мөнгүн-Тайга, Тере-Хөл сельполарын, Сүт-Хөл, «ҮТКА 25 чылы», Өөк рабкооптары, тудуг-септелге эргелели, хоорайда садыг черлери аңаа хамааржып турар.

Чарыштын үре-түңнелдерин хынап, немелде хемчеглерни алыры-биле бо чылдың июльде хереглекчилер ниитилелдери болгаш бүдүрулгелери хуучуларның болгаш садыг ажылдакчыларының хуралдарын эрттирер. Совет эрге-чагырганың бежен чыл оюнга чедир 1500 мүн, чыл төнчүзүнде 1800 мүн рубльдин бараның пландан ажыр садыглаар сорулга-биле бүгү хереглекчилер эвилелдери хүлээлгелерин дараазында хуралдарга эде көөр ужурлуг.

О. ТОВУУ.

ТЕМПИНИ ДҮРГЕДЕДИР

Юбилейлиг чылда кайда, кандыг тудугларны кылып, ажылды, ажылчыннарның күш-ажылын канчаар организастап, тудугжуларны тудуг материалдары-биле кайы хире хандырып турарын, ажылдың темпизин дүргедедир, шынарын бедидер дугайын ажылчын болгаш көдээ бижикчилер редакцияга бижип турарлар. Сөөлгү почта-биле келген чагааларның ийизинден каш одуругну мооң адаанда парладывыс.

Бай-Тайга районнуң төвү—Тээли суурга элээн каш тудуглар немежир. Тудуг материалдары четчип, чамдык тудуглар дүрген кылдынып турар. Даш-биле тудуп турар чүнар бажыңның ханазын салыры доостур четкен. Бо улуг тудугда ажылчын эвээш, үүгле чеди кижи ажылдап турар. Маңаа ажылчын күжүн немеп, тудугнун темпизин дүргедедири негеттинип турар апарган.

В. Бай-Кара бригадирлээн 34 ажылчыннар Культура бажыңының тудуунда ажылдап турар. Бажыңның тудуу доозулган, штукатуразын чорудда берген. Ажыл шалыпкан чоруп турар-даа болза, шынары куду. Штукатуржуларда бедик мергежилдиг кижи чогу-биле штукатураның шынары куду, катап кылыр ажылдар көвүдеп турар апарган. Ажылдың шынары дээш бригадир демисел чорутпайн, сан сүрүп турар. Темпини кошкатпазы чугула, ынчалза-даа шынар дээш контрольду күштелдирер херек.

Совет эрге-чагырганың чартык үүс чыл оюн холбаштыр он ийи квартиралыг алды бажыңны Тээли суурга тудуп, ажыглалга киирерин тудугжулар социалистиг хүлээлгелеринде киирген. Ынчаарга ажыл кончуг оожум чоруттунуп, ам ийи бажыңның үүгле ханазын салыры доозулган. Чурталга бажыңларының тудуун дүргедедириниң аргазы чок болуп, тудуг материалдары үзүктелиишкиннинг кээп, чамдык хүннерде быжанчылар аар-саар ажыл кыла бээр таварылгалар бар. Чурталга бажыңнарының тудуун чорудуп турар бригаданың бригадири С. Дамчай-оол ажылчыннарның күш-ажылын эки организастап турар-даа болза, материалдар хандырылгазының дугайында тудуг участогунуң удуртукчуларынан шыңгыы негелде кылбайн келген, а тудуг участогу ажылчынларны тудуг материалдары-биле хандырар дугайында чогуур хемчеглер албайн келген.

Тудуг планында база бир кол тудуг — район Совединиң албан кылыр ийи каът бажыңы. Мында Саая Ак-оол бригадирлээн 24 кижилиг бригада быжыглаттынган. Бо тудугда Салчак Алдын-оол, Караш Солун-оол дээн ышкаш, тууйбу, даш салып, тудуг кылырынга мергежилдиг ажылчыннар хөй. Аныяк тудугжулар Ирина Байлос, Иргит-оол Чыпсын, Монгуш Даңдар-оол болгаш өскелер-даа ажыл нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

Бажыңның бир каъдының ханазы ам доозулган, ийиги каъдын сала берген. Бо улуг тудугда механизасттатынган ажыл чок, шуптузу холбиле чоруттунуп турар. Көдүртүр кран чогу-биле туйбуну болгаш өске-даа материалдарны ийиги каътче хол-биле үндүрүп турар. Ынчангаш ажылдың темпизи оожум, тудуг шуудавайн келген.

Район төвүнге тудуп, ажыглалга киирер тудугларның чоруп турарының амгы байдалын ап көөрге, элээн дүвүрээзиннинг болу берген. Чылдың бирги чартыы доозулган, мынчага чедир ажыглалда кирген планныг таңгыс-даа тудуг чок. Планныг тудугларны бо чылын ажыглалга киирер сорулга-биле тудуг участогунун удуртукчулары, районнуң партия, совет органнары организастыг хемчеглерни алыры чугула апарган. Үстүнде саннаттынган тудуглар үүгле кол ажылдар-дыр, ооң өске эрги, чаа тудугларның септелгези база бар болгай, ындыг болганда, тудугжуларның күш-ажылын чөп организастаары, тудугнуң темпизин дүргедеткеш, шынарынче кичээнгей салыры тудуг участогунуң база бир чугула сорулгазы.

И. ДАҢЗЫ.

* * *

Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң тудугжулары малчынарга чурталга бажыңнары тудуп бээр планын боттандырар дээш чыл эгезинден бээр шудургу ажылдап келгеннер. Дөрт кыштагда бирээзиле ийи квартиралыг дөрт бажыңныг тудуу доозулган, ам крышазын, кладовказын, печказын кылып турар. Бо тудуглар доосту бээрге, сес кадарчы делгем, чылыг бажыңнарны хүлээп алырлар.

Малчыннарга чурталга бажыңнары тудар звенода дуржулгалыг бызанчылар быжыглаттынган. Оларның кылган тудугларының шынары бедик. Ажыл нормазын доктаамал 110—120 хуу чедир күүседип келгеннер звенода эвээш эвес. Тудугжу коммунистер Ойдуп-оол, Досумаа, Шактар-оол, Дамбаа олар өске тудугжуларга үлегерин көргүзүп, оларын күш-ажылын эки организастап турарлар.

Совхозтун өске участоктарында тудугларда ажыл база-ла дүрген темпинин чеми чоруп турар. Мал кажаалары тудар болгаш септээр ажыл база эки организастаттынган.

Б. ТЮЛЮШ.

1967 ч. Июль 4.

ШЫН

2-ГИ АРЫН

БАШКЫНЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫНДАН

ИЙИ ЧЫЛЧЫЛАР ЧОККА

Бичээл бүрүзүн солун кылдыр, чаңгыс аай эвес эрттирерге уруглар чалгааравас болгаш өөренип турар чүүлү эки шиңгээдип алыр. Ылаңгыя көргүзүг материалдарын чөп ажыглаарга кичээлдернин ужурдузазы бедиир. Бо талазы-биле мээн ажылым мындыг.

Класска чорудар өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарнын үлүг планын тургузуп тура, кол-кол темаларга хереглээр көргүзүг материалдарын —чуруктарны, схемаларны, таблицаларны, номнардан болгаш солуннардан ушта бижилгелерни канчаар ажыглаарын тодарадып алыр. Чижээ, арифметика кичээлдеринге санның дөрт аргаларын уругларга эки билиндирер дээш, чуруктарлыг саналашкын таблицаларын, тыва дылга үжүктерни чараштыр бижиринин хевирлерин, шын бижидилгенин дүрүмнерин болгаш өске-даа темаларга хамаарышкан көргүзүг материалдарын карточкага кылып ап турар мен.

Өөрүнден чыдып каап турар өөреникчилерниң даңзызын тургускаш, кандыг ажыл чорударын планнаар. Кошкак өөреникчилер-биле чаңгыстап чугаалажып тургаш, оларның өөренип болур арга-мергежилин тодарадыр. Оларга немелде кичээлдерни эрттирери, моон мурнунда өөренип эрткенин катаптадыры чугула. 4-кү класстың өөреникчизи Роза М. мурнунда чылдарда класстарга катап олуруп, өөредилге болгаш аажычан талазы-биле берге өөреникчи бооп турган. Ук өөреникчи-биле беседалажып, немелде кичээлдерни чорутканының түннелинде оон өөредилгези болгаш сагылга-чуруму экижээн, өөрүнүн деннелинге четкен.

Эстетиктиг кижизидилгени өг-бүлезинден эгелеп чорудары ажыктыг. Бичии уругларның кандыг-бир үүлге сонуургалын өй-шаанда эскерип, ону шын орукче углаары улуг кижилерден негеттинер. Бо сорулганы чедип алыры ада-иелернин, башкыларның демниг ажылынан хамааржыр. Чижээлээрге, уруу азы оглу радио дамчыштыр музыка дыңнаарынга ынак болза, оон ол сонуургалын улам сайзырадыр, деткиир ужурлуг. Таня Маадыр бирги класска тургашла музыка дыңнаарынга, ырлаарынга, танцылаарынга хандыкшылдыг апарган. Уругнун ада-иези оон чүге сонуургалдыын эскерип, аңаа дузалап, класс башкызы-биле доктаамал харылзажып турган. Таняның уран үүлге мергежили улам-на өскен, ол школаның оюн-концертторинге идепкейлиг киржип, өөрүнге бодунун мергежилин дамчыдып турар.

Валя Монгуш арыг-шевер чоруккa тергиин ынак. Ол ышкаш тарымал үнштер ажаарынга ынак. Валяның фартугунда, моюндуруунда хензигдаа хир чок, галстугу арыг. Таня биле Валя ажишкилерниң демдектери чүгле 4—5.

Уругларның эстетиктиг сонуургалы оларны эки өөрениринден чардыктырар хамаан чок, харын улам эки өөрениринге идигни берип, оларның угаан-медерелин сайзырадып, амыдыралдың боттуг каас-чараш чүүлдерин бичезинден эгелеп-ле эскерип билиринге дөгүм болур. Ол ышкаш чуруму хирелиг өөреникчилерни эде кижизидеринге дээштиг салдарны чедирип турар болгаш чаңгыс класска катап олурарын болдурбазынга дузалаарын амыдырал балыткап турар.

Мээн ажылдап турганым 4-кү класста ада-иелер комитединиң ажылы чүгээр. Комитеттиң кежигүннерин тус-тус ажылдарда быжыглаан. Ылаңгыя малчын ада Монгуш Чаагай-оол школа-биле быжыг харылзаалыг болгаш уругларының өөредилгези дээш сагыш салып турар. Ада-иелер кичээлдерге олуржуп, уругларының чуруму, өөредилгези кошкак улус-биле үргүлчү чугаалажып турар. Мынчаар бир демниг ажылдап тургаш, класстың өөредилгезин долу шынарлыг болдурган бис.

К. ХОВАЛЫГ.

Өвүр район.

Орус дылга хандыкшыл

Бистиң баштынчывыс болгаш башкывыс улуг Ленинниң төрээн дылы болур орус дылды уругларга өөредирде оларны дылга хандыкшылары чугула. Уругларның сонуургалы, дылды өөренир күзели улам күштелир. Каа-Хем районнуң Бүрен-Хем сес чыл школазында ажылдап турар мен. Бир катап эге классчылар-биле бистиң аравыска мындыг чугаа болган:

— Владимир Ильич Ленинниң дугайын кымнар билирил, оолдар?—деп мээн айтырыымга, барык чап-чаа олурупкан чаштарым шупту өөрүшкү, чоргаарал-биле хол көдүрер болдулар.

— Ленин база силер ышкаш бичиизинде школага өөренип, партага олуруп чораан. Сиңер база бичии ленинчилер-дир силер — деп тайылбырладым.

— Ачам биле бис Ленинни Кызылга театрга көрген бис...— деп Коля Ондар чугаалай-дыр.

Улуг баштынчы, кижи төрелгетениң салым-чолунуң баш удур көрүкчүү, кан дег кадыг-быжыг туруштуг, ада ышкаш эвилең-ээлдек деп Ленинни эн-не онзагай шынарларын угаадып чугаалаан, баштынчының мөчээнин чугаалавайн баргандыр мен. Баштынчының дириг идеяларынга база катап доктаап, В. И. Ленин дээрге бүгүдеге эргим, чоок, хүндүткелдиг кижи деп чугаалаан мен.

— Ам улуг башкывыс Ленинниң дылын өөренир бис, уруглар. Кымнар орус дылды билирил, кандыг сөстер билир силер?—деп айтырдым. Чаштарның арыннарын хүлүмзүүрүг болган, хол көдүреринден дидиннээн түве дег, ынчалза-даа «Ленин» деп үн дыңналды. Улуг орус дылды чаштарга өөредирде, оон харыысалгазын билип, уругларның сонуургалын дески тудуп алыр дээш В. И. Ленинниң амыдыралы-биле холбап турдум.

Өөредилге чылы төнген. Улуг Ленинниң адын Кускуннуг дааның көскү черинге тураскаадып бижиирин бирги классчылар база саналданнар. Ук санал детиктинген. Пионер организациязының төрүттүнген хүнү — Май 19-та дагда «Ленин» деп бижик ырактан агарып көстүп турар апарган. Ёзулуг, аныяк ленинчилер ол-ла болгай. Дагның бажынга Ленин деп атты эптеп кылганынга уруглар дыка-ла өөрээннер. Олар боттарының ажылынга чоргаарланып, Ленин дугайында ырларны ырлажыптарга суурнуң чону дыңнап магадаан. Шаанда ядыы араттарның араатан ыт, куш девии боорга Кускуннуг дээн даа ам Ленин даа болу берген.

Эге класстардан эгелеп орус дылды өөредип тура В. И. Ленинниң дылын өөренип тур бис деп үүлдү уругларга билиндирерге, чоргаарал, сонуургал, хандыкшыл улам бедиир. Тыва-даа, орус-даа башкылар эге класстарга орус дылдың башкылаашкынын сагыш-сеткилинин ханызындан тура-соруктуг, түүкүлдүг чорудары чугула.

Орус дылды башкылаарынга О. А. Петраковаңың букварьже киреринин мурнуу чарыында ажыглаар ному, 1965 чылда үндүрген, Е. Г. Шашкова, Н. Е. Мистрюкова, А. К. Конгарова оларның 1-ги класстың буквары меңээ улуг дузалыг болган. Бо номнарны тургузуп кылганы таарымчалыг.

А. БӨЛГҮМ-ООЛ.

Каа-Хем район.

МАЛЧЫННАРГА

Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунда партия организациязы, Ак-Эрик кодээ совет, комсомол эге организациязы, кодээ клуб бот-тывынгыр уран үүл дээш бир демниг ажылдап турарлар. Улуг Октябрьның 50 чылынга уткуштур бот-тывынгыр уран үүлге база чедиишкинниг ужуражыры-биле колхозта культурамассалыг ажылдарының планын ажылдап кылган. Ол план ёзугаар неделя санында бир катап ыракны хойжу бригадаларга концерттерин көргүзүп, лекцияларны номчуп турар.

Бот-тывынгыр коллективтиң кежигүннери чолаачы Валерий Араптаң, клуб эргелекчизи Оюн Доржу, башкылар Чечек Даа-Хоо, Тамара Даваа, ясли ажылдакчылары Дадар-кыс Эренцей, комсомол эге организациязының секретары, кижи эмчизи Валентина Максимова болгаш саанчылар, кадарчылар—шупту 30 ажыг кижи. Бо коллектив июнь 20-де колхозтуң эң ыракны чайлаа Шара-Нурда № 2 хойжу бригадазынга аалдап баргаш, 6890 хойну халдавырлыг аарыгларга удур тарыырынга дузалажып, 380 хойну кыргаан болгаш 18 кил дүктү тырып пресстээн.

Оон соонда агитбригада солун концерти ыраккы одарларда малчыннарга бараалгаткан. Валентина Максимованың орус, тыва, моол дыл кырынга ырларны күүсеткенин малчыннар кончуг сонуургааннар. Ол ышкаш уругларның «Чагытай» деп танцызы, Араптаңның лириктиг ырлары чонга солун болган.

«Делегей байдалының дугайында» лекцияны парторганизация секретары Салчак Делгер номчаан. Бо коллектив удавас «Тес-Хем» совхозтуң Үстүү-Шынаа салбырынга аалдап баарлар.

О. КАРА-ООЛ.

ДАШТЫКЫДА

МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

Найыралдың аалдаашкыны

ДАМАСК. (СЭТА). Сирияның парлалгазы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының Сирия Араб Республикада найыралдың аалдаашкынын кылып чеде бергенинче улуг кичээнгей салбышаан, ону сирий болгаш совет улустарның арызында найыралдың херечилели деп көрүп турар.

«Бөгүн бистиң улузувус совет аалчызын чылыы-биле уткуп турар-дыр. Израиль агрессияның үезинде араб чурттарга Совет Эвилелиниң ылап деткимче бергенинге бодунуң хүндүткелдиг болгаш найыралчы сагыш-сеткилин илергейлевишаан, оон түүрүнде бүгү совет кижилерге бистиң улузувуе байыр чедирип турө— деп «Ас-Саура» солун бижээн.

«Депшилгелиг хой-ниити Израильдиң агрессиязын буруу шаварынче кол кичээнгейин салып турар мындыг үеде, Дээди Советтиң Президиумунуң Даргазының САР-га аалдап келгени хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселге совет улустуң араб чурттарны ылап деткип турарының илерели болган» — деп ол солун онзалап демдеглээн.

Каирде конференция

Июль 1-де Каирге Азия, Африка чурттарының улустарының Израиль агрессиягa болгаш империализмге удур араб чурттарның демиселия деткиринге эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының онза конференциязы ажылдап эгелээн.

Конференцияны КАР-ның Национал Хуралының даргазы АНВАР САДАТ ажыткан. Оон соонда Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының Доктаамал секретариадының Чиңгине секретары ЮСЕФ эс-СИБАИ конференцияга байыр чедирген хой чагааларны номчуп дыңнаткан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың удуртукчулары Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ, Н. В. ПОДГОРНЫЙНЫҢ, А. Н. КОСЫГИННИҢ база КАР-ның президентизи ГАМАЛЬ АБДЕЛЬ НАСЕРНИҢ байыр чедирген чагааларын номчуп дыңнадырга конференцияның киржикчилери диңмиттиг адыш часкап уткаан.

Юсеф эс-Сибаи илеткел кылган.

(СЭТА).

Чаңгыс эпти быжыглаар

МЕХИКО. (СЭТА). Мексиканың Коммунистиг партиязының чоокта чаа болуп эрткен XV съездизи демократияны камгалаар дээш демиселди эгелээриниң эргежок чугулазын демдеглээн. Ол демиселди политиктиг хорудаттырганнарны хостаарынче, ажыл соксадыр эргe, черге тараачыннарның эргелерин камгалаарынче болгаш өске-даа ол ышкаш чүүлдерге угландырар.

Чуртка демократтыг соңгулда реформазын чорудар дээш бадылаарынче бүгү мексиканнарны Коммунистиг партия кыйтырган.

Чуртту империализмниң экономиктиг тергиидээшкининден хостаар болгаш Мексиканың хамаарышпас чоруун, национал тускай догунналашкынын тургузар ужурлуг улус демократтыг, антиимпериалисчи революцияның оруу дээш Компартия шиитпирлиг туржуп турар.

Мексиканың коммунистериниң мурнунда тургустунган база бир кол сорулгазы болза, марксизм-ленинизмниң принциптеринге үндезилээш, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаар дээш демисел болур дээрзин кыйгырыгда айтып турар.

Югославияның Коммунистер Эвилелиниң ТК-зының пленуму

БЕЛГРАД. Югославияның Коммунистер эвилелиниң ТК-ның 7-ги пленуму болуп эрткен. ЮКЭ-ниң даргазы Иосип Броз Тито пленумга делегей айтыгларының талазы-биле чүве чугаалаан. ЮКЭ-ниң Күүскомунуң секретары М. Тодорович ЮКЭ-ни улам ыңай хөгжүдер болгаш аде организаастаар дугайында илеткелди кылган.

Пленум ЮКЭ-ниң эвилелиг IX съездизин 1968 чылдың төнчүүнде эрттирерин шиитпирлээн.

ГДР-де дагжылар хүнү

БЕРЛИН. ГДР дагжылар хүнүн демдеглеп эрттирген. Республиканың калий, бора хөмүр даш үлетүүрүн хөгжүдеринге, өске-даа ажыктыг байлактар тывыжынга бедик деңнел чедип алдынган. ГДР бора хөмүр даш тывыжының талазы-биле делегейде бирги черни эвлеп турар. 1966 чылда чуртка 249 миллион тонна хире бора хөмүр дашты казып алган болгаш 60 миллион тонна чыгам бора хөмүр даш брикедин белеткээн. Дагжыларның 140 муң кижилиг отряды ГДР-те социализм тургузукчуларының авангардында чорup турар. ГДР-ниң Министрлер Чөвүлели 30 нижиге «ГДР-ниң хүндүлүг дагжызы» деп бедик атты тывыскан.

Дагжының хүнү-биле холбаштырган байырлыг хурал Шварцхейдиге болган. Совет Эвилелиниң, ЧССР-ниң, Польшаның, ГФР-ниң болгаш ВДР-ниң төлээлери ажыл аайы-биле боттарының эштеринге байыр чедирген.

САР-ның шериг командылалының дыңнадыы

КАИР. САР-ның Чепсектиг күштериниң Дээди командылалының ында парлап үндүрген дыңнадыында айтып турары болза, июль 1-де кежээ 8 шак 30 минута турда израиль шериглер эль-Кантара райондан портуудаже угландыр Суэц каналынче бурунгаарлаар дээр оралдажышкынны кылган.

САР-ның шериг кезектери израиль шериглерге удур дайынчы хемчеглерни алган.

Айюб Ханның медеглели

РАВАЛПИНДИ. Пакистанның президентизи Айюб Хан Израиль эжелеп алган районундан доп-дораан үнер болгаш бодунуң шериглерин эрги кызыгаарларынче үндүрер ужурлуг деп медеглээн. Айюб Хан радио дамчыштыр пакистан улуска ай бүрүзүнде эөлчеглиг угуулгазын чугаалаан. Сөөлгү ийи он чылдарның дургузунда агрессияны үш удаа үүлгеткен Израильдиң хөделиишкиннери «тайбыңга доктаамал айылдың үнер дөзү болур» деп, Айюб Хан демдеглээн.

Пакистанның чаза араб чурттарбиле сырый кады ажылдажылганы чорудуп, кандыг-даа дузаламчыны оларга көргүзер дээрзин президент медеглээн.

Канаданың национал байырлалы

ОТТАВА. Канада бодунуң национал байырлалы — Канада Федерацияның тургустунган хүнүнден бээр 100 чыл болганын калбаа-биле демдеглеп турар. Бүгү чуртта барык неделяда үргүлчүлээр байырладдар эртип турар. Оттавага байырлалдың ёзулалы болган. Аңаа Англияның кадын хааны II Елизавета, канада чазактың кежигүннери олурушкан.

Монреальга бүгү-делегей делегелгезиниң киржикчилери юбилейни демдеглээн.

Хой канадачылар боттарының национал байырлалын Вьетнамда америк агрессияга удурланышкынның чыскаалы-биле эрттирген.

Вьетнам тиилээр

ВЕНА. Вьетнамның Демократтыг Республиказының даштыкы херектер министри Нгуен Зуй Чеңниң «Фольксштимме» солунга берген интервьюзунга медеглээни болза, АКШ-тың империалистери Мурнуу Вьетнамны эжелээрин, ону боттарының колонизазы болгаш шериг базазы болдуруп, чуртту чарарын биске дөгээрин оралдажып турар.

Вьетнам улус бүрүн тиилелгеге чедир аар болгаш үр үеде демиселди чорударынга бүрүн шиитпирлиг деп, ол чугаалаан.

Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязы, Вьетнамның Демократтыг Республиказының чазаа болгаш бүгү вьетнам улус социалистиг чурттарның дээштиг дузаламчызын онза бедии-биле үнелеп турар дээрзин Нгуен Зуй Чень медеглээн.

АКШ-тың Вьетнамда агрессиязы эң аар кеминг үүлгедиишкин-дир. Америк империализм делегейниң бүгү улустарының дайзыны болур деп, ВДР-ниң министри чугаалаан.

ДИДИМ ХАЛДААШКЫН

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның Хосталга армиязының дайынчылары июнь 24-те АКШ-тың Тулузаумот можуда шериг базазынче халдаашкын кылган деп, Вьетнам информас агентилел Хосталга агентилелдиң дыңнадызын барымдаалааш, дамчыдып турар. Ол халдаашкынның түннелинде 40 америк самолёттуу узуткаан болгаш үрей аткан, дыка хой америк солдаттарны болгаш офицерлерни өлүрген база балыглаан.

Варнада фестиваль

СОФИЯ. «Варна чайы — 1967» деп делегейниң музыка фестивалы Варнада ажыттынган. Ону Улуг Октябрьның 50 чылынга бараан болдурган болгаш июль 22-ге чедир үргүлчүлээр. Болгарияның, Совет Эвилелиниң, ГДР-ниң, Румынияның болгаш өске-даа чурттарның музыка уран үүлүүнүң төлээлекчилери аңаа киржир.

Кол Ассамблеяда шиитпирлиг хүннер

КНО-нун Кол Ассамблеязының тускай онза сессиязы доостурунга чоокшулаан. Нинти чугаалажылга чорup турда, Ассамблеяда күштериниң башкаланчаа илереттинген. Израильдиң болгаш агрессияның империалистиг өмээржикчилериниң боттарынга салган сорулгалары мырыңай билдингир болу берген. Ол сорулгалар боттанмас деп чүве база билдине берген.

Израильдиң «эргелерин» хандырарының эргежок чугулазының дугайында пропаганда шуугаазынбиле үүгле араб черлерни эжелеп алыр дээш чүткүлдү боттандырар эвес, харын база араб чурттарда депшилгелиг ёзу-чурумнарны узуткаар. Чоокку Чөөн чүкте национал-хосталгалыг шимчээшкинни аткаар ап октаар дээр империалистиг күрүнелерни бодалын чажырып турар деп чүвени ам бүүрелдин-биле чугаалап болур.

Ол кордаашкыннар бадыткаттынмайн барган. Сөөлгү чылдарның дургузунда Чоокку Чөөн чүкте нефть компанияларының дыка харыксыраан байдалын быжыглаарынга израиль «блицкригтиң» түннелинде араб чурттар аажок кошкаар ужурунда таарымчалыг байдалдар тургустунуп келир боор деп, империалистиг чурттар, бирги эөлчегде Каттышкан Штаттар болгаш Англия кордап турган.

«Арабтарда оон өске арга-даа чок. Англи болгаш америк компаниялар-биле харылзаалыг болур ужурга олар таваржыр апаар» деп, бир нефть компаниязының төлээлекчиси чоокта чаа ыыт чогу-биле медеглээн. Бо талазы-биле империалистер баяр тасканнар. Эзээн хой араб чурттар Каттышкан Штаттарга болгаш Англияга нефть садарын хорааныын, э ол ышкаш империалистиг күрүнелерни Суэц каналынче киирбес болдурганының (ол чорук Англияга онза хамаарылгалыг) түннелинде империалистер улуг бергедээшкинге таваржып турар.

Араб чурттарның эргe-ажыктарын камгалаарынга шылгарангай рольду Совет Эвилели болгаш бүгү социалистиг лагерь ойнаан. Агрессияның эң эгезинден тура Совет Эвилели быжыг турушту эөлеп, баштайгы базым кылдыр аткылажыышкынны доп-дораан соксадырын болгаш израиль шериглерни тайбыңчыдылга шугумунуң артынче чайладып үндүрерин негээн. ССРЭ-ниң негээнин ёзугаар чыылдырган Кол Ассамблеяның сессиязынга совет төлээлериниң баштыңы А. Н. Косыгин израиль агрессияны шиитпирлиг буруу шаварын, эжелеттирген девискээрлерден шериглерни чайладып үндүрерин болгаш агрессияның бүгү үржуктарын узуткаарын баш бурунгаар көрүп турар резолюцияны саналдап киирген. Ол дээрге, Чоокку Чөөн чүктүң дыка хөй айтырыгларын шиитпирлээриниң эргежок чугулазын Совет Эвилелиниң херексевейн турар дээни ол эвес-тир. Нью-Йоркка болган парлалга конференциязынга А. Н. Косыгинниң демдеглээни: «Чоокку Чөөн чүкке тайбыңны катап тургузары-биле ам кол айтырыгны шиитпирлээр ужурлуг: израиль шериглерни тайбыңчыдылга шугумунуң артынче чайладып үндүрер херек. Мону кылбас болза, өске айтырыгларны чугаалажып көөрү болдунмас».

Совет Эвилелиниң быжыг туружун Кол Ассамблеяга эң калбаа-биле үүлдүгүүнүп көрген. Араб күрүнелериниң, Европаның социалистиг чурттарының, Африка болгаш Азия чурттарының төлээлери резолюцияның совет төлевилелин деткээн. Анаада Каттышкан Штаттарның аайынга кирип, аңаа чүдүүр чурттарның аразында безин оттуушкун илереттинин турган. Резолюцияның совет төлевилели КНО-нуң кежигүннериниң бадылаашкынының үштүң эргежок чугула ийи кезиин алгаш, Кол Ассамблеяга бадылаттына бээр магат чок деп, империалистиг чурттарның парлалгазы ажыы-биле бижип турар.

Иерусалимниң чартык кезиин бодунга күш-биле каттыштырып алыр дугайында израиль чазактың албан ёзузунуң медеглели Кол Ассамблеяга болгаш оон дашкаар бүгү-ниитиге килеңнээшкинни болдурган.

Ол байдал Израильдиң өмээржикчилери агрессияның түннелинде тургустунган байдалды КНО-нуң атаалдары-биле шыныыг болгаш шыныыг эвес бүгү-ле үүлдер-биле быжыглаарын, бирги эөлчегде КАР-ның, Сирияның болгаш Иорданияның эжелеттирген девискээрлериндеи израиль шериглерни чайладып үндүрерин узамдыктырарын оралдажып турар. Каттышкан Штаттарның Ассамблеяда туружу аңаа бараан болган. Америк төлээ Гольдберг шериглерни үндүреринге сөс кырынга чөпшээрежип, оон-биле кады ону эөлээн баштайгы негелделербиле холбаштырып турган. АКШ болгаш оон талалакчылары агрессорнуң шериглерни чайладып үндүрер дугайында кол болгаш соңгаарлаттынмас айтырыгны Чоокку Чөөн чүкте «ниити таарыштырылганын» хой санныг, болган чок-ла аар-саар айтырыглары-биле солуурун күзеп турар.

Кол Ассамблеяда байдал Израильге болгаш оон өмээржикчилерине илергей-ле ажыктыг эвес болу берген. Каяа-даа каттышпаан 15 чуртар бодунуң кол кезиниге совет саналдарны деткип турар резолюцияның төлевилелин киирген. Резолюцияның үндезинде кол айтырыг —израиль шериглерни тайбыңчыдылга шугумунуң артынче чайладып үндүрерин КНО-нуң органнарының дузазыбиле боттандырарын хандырарының болгаш ол дээш контрольдуң делегеңгей системазын төлевилел көрүп турар.

Кол Ассамблеяда шиитпирлиг хүннер эгелээн. Шуут удурланышкак ийи үзел-бодалдар таварышкан болгаш демисежип турар. Ол үзел-бодалдарның бирээзи шериг үскулежишкининиң айылы-биле холбаштыр Чоокку Чөөн чүкте болгаш делегейниң өске-даа районнарында тайбыңны быжыглаарының эргежыктарын илергейлеп турар. Оон өске үзел-бодалдар — агрессорларның база оларның өмээржикчилериниң үзел-бодалдары шериг авантюраларының аргазы-биле боттарының бужар сорулгаларын чедип алырын оралдажып турар. Делегейниң улустарының эп-сеткил каттыштырылгазы болгаш деткимчези кымның талазында дээрзин бүзүреп көөрү берге эвес.

ДЕЛЕГЕЙ НЕДЕЛЯДА

Аден хайныккан

Аден база катап хайныгып үнген. Англияның бо колониязында ажыл соксадыышкыны каш хүннерде үргүлчүлеп, ону хаара туткан. Англи шериглер биле бөлүк араб патриоттарның аразында чепсектиг үскулежишкин болуп турар. Колониалисчы эрге-чагыргалар Аденниң эң-не сырый чурттакчылыг кварталы — Кратерге бүүзөлдиг байдалды чарлаан. Шаажылал хемчеглерни чорударынга тускай өөреткен англи далай чадаг шериглериниң немелде күжүн 12 муң солдаттарлыг колониалисчы гарнизонга дуза чедирери-биле чорудуп турар. Чепсектиг үскулежишкининиң түннелинде араб чоннуң-даа база ол ышкаш англи шериглериниң-даа кижи талазы-биле когаралдары бар болуп турар.

Аденге революстуг көдүрлүүшкүннер Мурнуу Аравияда англи эжелел черлериниң келир үеде күрүне тургузуунуң дугайында хоойлу төлевилелин чугаалажып көөрүн англи парламент ол-ла үеде эгелээн. Ол девискээрге хамаарышпас чорукту келир чылдың январь 9-та тыпсырын хоойлу төлевилели көрүп турар. Колонизаторлар боттарынга бараан болган шейхтерге болгаш султаннарга эргелеп башкарарының эргe-чагыргазын эреңгей, ёзу барымдаалап тывыскаш, ындыг янзылыг «хамаарышпас» чорукка чагдынып алгаш, Мурнуу Аравияда Англияның барык 130 чылдарда үргүлчүлеп келген тергиидээшкинин узадырын оралдажып турар. Лейбористи депутат Кристофор Мэйхбюнуң ол англи планны «неоколониализмниң өөредилге ному-дур» деп айытканы барымдаалыг.

Ам шейхтерни камгалап турар англи чыданың деткимчези чоккa олар эрге-чагыргага туттунуп шыдавас деп чүвени барымдаалааш, Лондон бодунуң чепсектиг күштерин Мурнуу Аравияда арттырган. Англияның даштыкы херектер министри Браунунуң медеглээни-биле алырга, шейхтерге эрге-чагырганы дамчыдып берген соонда безин баштайгы алды айларының дургузунда «шериглдалай күштериниң күчүлүг каттыжыышкыны» мурнуу-аравий суглардаа удур көдүрлүп үнген. Оон ужурунда 3.000 даштыкы хөлезиленикчилерни чыып алырын англичаннарның бодап турары таварылга эвес.

Англи хөренгитен бөлүктериниң органы «Майнөншэ таймс» солунунуң ажыы-биле миннип турарын ёзугаар алырга, бо шериг хемчеглери болгаш Мурнуу Аравияга хоозун «хамаарышпас чорукту» тыпсыр дээн бодал Англияның «нефть эргежыктарын камгалаарының» эргежок чугулазы-биле негеттинин келген. Англи-америк нефть компаниялары Аравия чартык ортулукта болгаш Персид ээтпекте нефти тывыжын барык бүрүнү-биле контрольдап турар. Бир эвес Англия Аденден үнүп бодал Англияның «нефть эргежыктарын камгалаарының» эргежок чугулазы-биле негеттинин келген. Англи-америк нефть компаниялары Аравия чартык ортулукта болгаш Персид ээтпекте нефти тывыжын барык бүрүнү-биле контрольдап турар. Бир эвес Англия Аденден үнүп чорup баар болза, нефть компанияларына саттынган шейхтериниң эрге-чагыргазы бойлаар болгаш «алдын чуургаларны берип турар дагааларындан» Англия чарлыр ужурга таваржыр деп, «Ивнинг стандард» солун бижээн.

Аденниң улузунуң амты көдүрлүүшкүнү англи-америк империализмге удур араб улустарының нинтиديميسلينيڭ чардынмас кезии болуп турар. Кратериңң району национал-хосталгалыг күштериңң контролюнда турар дээрзин Аденден келген сөөлгү дыңнадыгларда чугаалап турар. Ол район эрте-бурунгу шагның өшкен булканының орну болур аажок улуг ыйылда шөйлү берген. Ынчалза-даа англи эжелекчилерге килеңнээшкининиң болгаш оларны көөр хөөн чок чоруктуң булканы ам бүгү Аденни хайныктырып турар.

С. ИВАНОВ,
В. КУЗНЕЦОВ,
А. БИРЮКОВ.

1967 ч. Июль 4.
ШЫН
3-КҮ АРЫН

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛА ОГОНГА

ИВАН СУСАНИННИҢ САЛГАКЧЫЛАРЫ

Кончуг улуг куу куш дег, ак чайт болгаш чоргаар корабль тап-билээ эглеш, доктаар черинче чылар-чылбас эжиндирип чорупту. Ырактан-на танып кагдым. Ол үш каът теплоходту Совет Эвилелинге немец өөнүктер бүдүрүп берген. Судноның паспортунда: «ГДР-ниң Висмар хоорайында улусчу бүдүрүлге тудуп турган» деп демдеглеп каан.

Чап чаа теплоходту «Иван Сусанин» деп адаан. Оон дыштанылга өрээлинде буурул баштыг бир ирейниң улуг портреди бар. Ону кым чураан дээрзин орта-ла билбээн мен. Бо теплоход ГДР-ден биске Иван Сусанининиң ол портреди-биле катай келген, ол сонуургончыг.

Волгага бурунгуның Кострома деп орус хоорайын эртип бар чораан, ол теплоход бир-ле кижини кыйыргаызыг—сарыналы аарак, узун-на суук үнүг медээзин алгыртып чораан. Кострома чери—Иван Сусанининиң төрүттүнген чурту. Сусанин 350 чыл мурнунда өлген-даа бол, чон ону утпаан, аңаа чоннуң ынаа болгаш хүндүткелдин оон чугаа-соодунданна илден. Кострома области Иван Сусанининиң ады-биле адаттынган бир суур, район бар, а Костромада Тайбың кудумчузу Сусанин аттыг чазаглыг орукче, улустуң ол маадырының төрүттүнген черинче углан чоруткан. Биеэде аңаа ыржым эзимнер турган. Иван Сусанин 1613 чылдың мартта даштыкы эжелекчилерни чогум-на олче астыктырып эдерти берген.

Мээң сагыжымга кирип чоруур мындыг бир таварылга бар. «Иван Сусанин» аалчеглиг рейизинге чораан, маадыр-хоорайлар Волгоградтың, Ленинградтың, Москваның порттарынга доктаап эткилээн. Теплоходна даштыкы чурттардан келген хөй аян-чорукчулар чораан. Дыштанылга өрээлинге маадыр шинчилиг ирейниң портреди турганын көрүп каан, олар ону кымыл бо деп угаалап айтыра берген. Теплоходтуң бирги штурманы Геннадий Агафонов мынчалдыр тайылбырлап берген:

— Орус патриот, Иван Сусанин-дир.

— Паа-а!—деп, кырый берген бир итальян алгыра каапкан.— Клиниканың чогум-на бир чогаалы ол болбазынле. Оон ындыг операзын Ла Скалага дыңнаан мен.

— Кызыл партизан ышкажы! Белоруссияга «Иван Сусанин» дээр — бир ындыг отряд турган чүве... деп, ГФР-ден келген семис аян-чорукчу чугаалай каапкан. Кандыг-чүү-даа бол, Сусанининиң дугайын дыңнаан даштыкы кижилер-ле хөй. Бис Иван Сусанининиң шылгаралының дугайын школага өөренип турганывыстан бээр билир-ле болгай бис. Польша интервентилериниң халдап келгениниң соонда ийи үс чыл эртип чорда, база шак ындыг шылгарал кылган, Смоленск чурттуг оон өске бир Сусанин база турган чүве-дир. Смоленск чурттуг ол тараачынның шылгаралы уттундурган болгаш ам ону шоолуг хөй эвес кижилер-ле билир болу берген.

...1812 чылдың октябрьда Духово суурнуң уундан Белый хоорайже дөрт үтер-боолуг, 3000 хире кижилиг наполеончу солдаттарның отряды кел чораан. Ол черге орус шериглер турбаан. Ынчанмыже, Белыйга 36 верста четпейн чораан, эжелекчилер хевертен дедир эпкен. Новосёлки деп көдээ суур чурттуг, 70 харлыг тараачын Семён Шелаевтиң сагыныгыр болгаш маадырлыг чорук кылганынын ачызында ук хоорай камгалап алдынган. Французтар ону тудуп алгаш, Белыйже баар орукту баштап бер деп дужаарга, хоорайны чап чаа Осташковтан келген хөй кижилиг орус шериг корпузу камгалап турар, кежиглер биле көвүүгүлериниң шуптузу үрелген, чер болганда-ла заставалар, оңгулар бар деп Шелаев чыгаанга кирип чугаалаан. Оон ынча дээни бүзүренчиг болгаш шынзынчыг-даа болган. Шелаевтиң кажарлапкан чугаазынга дайзыннар бүзүрээш, аткаарлап чоруткан. Дедир чоруур орукка французтар, Ржевтен чеде хонуп келген орус солдаттарның батальонунга таварышкаш, чылча шаптырын алган. Ол тулчуушкунуң дугайын Аржать хемниң девискээринде хорумнар бегүнге дээр херечилеп турар. Наполеон солдаттарының чевээ ол болган. Ону чевеглеңгеннер үүгле олар-даа эвес. Смоленскиниң улуг орууп дуртаар немец болгаш өске-даа эжелекчилер база кыра шаптырган. Оларны Семён Шелаевтиң салгакчылары чылча шапкан, ону смоленчилериниң Силаев деп шолалап алганыда база ужур-ла бар. Силаев шыда-ла тоол маадырлары дег мөге-шыырак кижи чораан болгаш чаңгыс-ла сегиржин алышкынга безин дайзынның он-он шаа солдаттарын кыра шаап каан.

Семён Силаевтиң ол шылгаралын Смоленск архивинден болгаш оон Новосёлки суурда чурттап турар оглунуң оглу кижиге ужуражы бергеш, оон билип алган мен.

Архивте сонуурганчыг документ бар. Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелеп турда, Бельск районнуң девискээри турган, оон соонда Калинин обласка бактаап кирген Новосёлки суурга 1812 чылдың Ада-чурт дайынының маадыры — Семён Силаевтиң уругларының уруглары болгаш оларның ажы-төлдери: Кирей Григорьевич Шелаев, оон кадайы Мария Анисимовна, уруу Мария, ооңдары Пётр биле Сергей, чээни Николай биле дуңмазы — Семён Григорьевич Шелаев олар ол черниң партизан отрядынга кээп кирген деп ук документтиде бижип каан. Белый хоорайны Наполеонуң ат-шериглериниң орус армияның камгалап алырынга дуза чедирген өгбезинин өлүм чок херээн олар уламчылаан.

— Бо документ арай частырыглыг ийин— дээш, Кирей Григорьевич ол архивтен билдинген үүлдерни чугаалап олурумда, менээ тодаргайлап берди. — Ада-чурттуң Улуг дайынына, колдуунда партизан шимчээшкининге Шелаевтериниң төрелдериниң 40 хире кижи: мээң ийиги уруум Анастасия, чаңгыс эвес, ийи Николай деп чээнним база киришкен чүве. Дуңмам Семён Григорьевич база чаасканн эвес, оглу-биле кады партизаннар чоруй барган болгаш олар ийилээ гитлержилерге бооладып өлүткен. Шелаевтериниң төрелериниң он кижи дириг арткан.

...1942 чылдың эгезинде Гомель областың Речица хоорайының немец комендантызынга ады-сураа билдинмес бир кижи келгеш, Яриков мен даа эвес. Смоленскиниң улуг орууп дуртаар немец болгаш өске-даа эжелекчилер база кыра шаптырган. Оларны Семён Шелаевтиң салгакчылары чылча шапкан, ону смоленчилериниң Силаев деп шолалап алганыда база ужур-ла бар. Силаев шыда-ла тоол маадырлары дег мөге-шыырак кижи чораан болгаш чаңгыс-ла сегиржин алышкынга безин дайзынның он-он шаа солдаттарын кыра шаап каан.

Семён Силаевтиң ол шылгаралын Смоленск архивинден болгаш оон Новосёлки суурда чурттап турар оглунуң оглу кижиге ужуражы бергеш, оон билип алган мен.

Архивте сонуурганчыг документ бар. Ада-чурттуң Улуг дайының эгелеп турда, Бельск районнуң девискээри турган, оон соонда Калинин обласка бактаап кирген Новосёлки суурга 1812 чылдың Ада-чурт дайынының маадыры — Семён Силаевтиң уругларының уруглары болгаш оларның ажы-төлдери: Кирей Григорьевич Шелаев, оон кадайы Мария Анисимовна, уруу Мария, ооңдары Пётр биле Сергей, чээни Николай биле дуңмазы — Семён Григорьевич Шелаев олар ол черниң партизан отрядынга кээп кирген деп ук документтиде бижип каан. Белый хоорайны Наполеонуң ат-шериглериниң орус армияның камгалап алырынга дуза чедирген өгбезинин өлүм чок херээн олар уламчылаан.

— Бо документ арай частырыглыг ийин— дээш, Кирей Григорьевич ол архивтен билдинген үүлдерни чугаалап олурумда, менээ тодаргайлап берди. — Ада-чурттуң Улуг дайынына, колдуунда партизан шимчээшкининге Шелаевтериниң төрелдериниң 40 хире кижи: мээң ийиги уруум Анастасия, чаңгыс эвес, ийи Николай деп чээнним база киришкен чүве. Дуңмам Семён Григорьевич база чаасканн эвес, оглу-биле кады партизаннар чоруй барган болгаш олар ийилээ гитлержилерге бооладып өлүткен. Шелаевтериниң төрелд